

УДК 930.1

DOI: 10.32837/apfs.v0i24.867

**Ганна Сергіївна Соседко**

аспірантка кафедри філософії, культурології та інформаційної діяльності

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, м. Северодонецьк, Україна

## **РОЛЬ УЯВИ В КОНСТРУЮВАННІ ІСТОРИЧНОГО НАРАТИВУ В ФІЛОСОФІЇ ІСТОРІЇ Р. ДЖ. КОЛЛІНГВУДА ТА Х. УАЙТА**

**Анотація.** У статті розглядаються погляди Р. Дж. Коллінгвуда та Х. Уайта на роль уяви в створенні історичного наративу, показані подібності та відмінності в розумінні особливостей історичного наративу вказаними дослідниками.

Історична уява - це здатність представляти те, що було в дійсності або не існувало взагалі. З іншого боку, це здатність до споглядання навіть при відсутності самого предмета споглядання, що має конструктивну функцію, в якій продукується цілісність. Обґрунтовується, що загально філософським та методологічним підґрунтям цих поглядів є вчення про уяву Е. Канта. Підкреслюється, що Коллінгвуд зосередив увагу на логіко-епістемологічних аспектах історичної уяви, а Уайт – на тропологічних.

Зазначено, що центральним принципом філософії історії Коллінгвуда є таке положення: історія у власному розумінні слова є історією думки. Показано, що у методологічному відношенні мова у Коллінгвуда йде про способи оптимізації тієї міжпредметної напруги, яка виникає при критичному аналізі джерела автором, що досліджує «забуті очевидності» минулого. Основна концепція, що розвивається Р. Дж. Коллінгвудом являє собою реакцію на інтуїтивний підхід «реалістів», стосується важливості постановки питань в пізнанні. В якості методу сучасної історичної науки Коллінгвуд звертається до доказу, заснованого на методі питань і відповідей. Історик починає своє дослідження з постановки проблеми, для вирішення якої він ставить питання. Осмисленість питання залежить від матеріалу, на підставі якого можна отримати осмислену відповідь. Відповіді є підставами для обов'язкового (дедуктивного) виведення, необхідного для однозначного вирішення поставленої проблеми.

Показано, що велику роль в концептуалізації історичної уяви зіграв Хейден Уайт, який вважав, що то, що історики роблять, є, перш за все, уявні образи, які функціонують більше, ніж спогад минулих подій в чийсь уяві. Основна ідея його концепції полягає в тому, що в роботі історика аналізу і процедурам пояснення і розповіді передують образи і припущення, що стосуються змісту і сенсу досліджуваних і описуваних історичних подій в формі історичного оповідання, що отримуються за допомогою свого роду поетичного прозріння і глибинної структури історичної уяви.

**Ключові слова:** уява, історія, джерело, наратив, Р. Дж. Коллінгвуд, Х. Уайт.

Будь-яке історичне джерело фрагментарне. Критична історіографія усвідомила це в епоху методологізму. І до теперішнього часу ця ідея, опрацьована в різних дослідницьких традиціях та сприймається як аксіома. Істинність свідчень джерела має соціально-історичну визначеність, ситуативну обмеженість та проявляється в особистісних констатаціях тих реалій, які історик здатний розпізнати й які пов'язані своєю сучасністю, в обраній ним емпіричній сукупності даних.

Фрагментарність джерела розуміється історично: не будучи дзеркально достовірним для свого часу, джерело зв'язується, засвідчує водночас дві епохи - яка створила та яка визнала, опосередковує взаємодію різних «людських світів», ніби вони не були близькі у тимчасовому утриманні або просторі. Звідси проблематичним стає не стільки саме історичне джерело, скільки можливі підстави його неповноти. Дискусійним локалізаціям проблеми історичної істинності джерела передують досвід його

радикального розуміння, що відбувся в філософії історичної науки до середини ХХ століття. Особливий, цілком перспективний внесок у це розуміння вніс, на наш погляд, британський історик та філософ Р.Дж. Коллінгвуд.

У методологічному відношенні мова у Коллінгвуда йде про способи оптимізації тієї міжпредметної напруги, яка виникає при критичному аналізі джерела автором, що досліджує «забуті очевидності» минулого а, отже, передбачає «забути себе» у власному матеріалі.

Основна концепція, що розвивається у Р. Дж. Коллінгвуда в цей час як реакція на інтуїтивний підхід «реалістів», стосується важливості постановки питань в пізнанні. По суті, це було переформулювання деяких логічних принципів Ф. Бекона та Р. Декарта, позначених в таких роботах, як «Новий Органон» та «Роздуми про метод». Головне зауваження тут зводилося до того, що знання як таке складається не тільки з актів стверджувального мислення (як, наприклад, висловлювань та суджень) та того, що ними затверджується, але з їх сукупності з тими питаннями, на які дані висловлювання дають відповіді.

З цієї точки зору здається неможливим «дізнатися сенс сказаного людиною за допомогою простого вивчення усних або письмових висловлювань, їм зроблених, навіть якщо вона писала або говорила, повністю володіючи мовою і з абсолютно чистими намірами» [4, с. 228].

Якщо за часів Платона та Аристотеля стверджувалося, що історичні явища, поряд з природними, мають у своїй основі набір незмінних специфічних форм, і що зміні піддаються не самі форми, а тільки їх прояви (наприклад, міста-держави з'являються і зникають, але ідея міста-держави як такої залишається незмінною), то в ХVІІІ та ХІХ століттях була зроблена спроба спростувати цю тезу, показавши, що в історії, на відміну від природи, з плином часу змінюються і самі форми (ідеї). Потім еволюційна теорія спростувала всі наведені вище аргументи і знову дала можливість «розчинити» природу в історії на основі схожості їх еволюційних процесів.

«Щоб знайти цей сенс, необхідно також знати, яке було питання (що виникло в його власній свідомості і за припущенням в нашому), на яке написано/сказане має стати відповіддю» [3, с. 236]. Питання розуміється Коллінгвудом корелятивно, тобто в його суворому відношенні до відповіді; необхідними якостями питання є максимальна деталізованість та конкретність.

Історична уява - це здатність представляти те, що було в дійсності або не існувало взагалі. З іншого боку, це здатність до споглядання навіть при відсутності самого предмета споглядання, що володіє конструктивною функцією, в якій продукується цілісність.

Історична уява стала предметом особливого когнітивного інтересу в роботі Р. Дж. Коллінгвуда, який, розглядаючи її в рамках ідеї передумов як фундаментального принципу історичного пізнання, вважав, що необхідним засобом для побудови історичного нарративу є апріорна і конструктивна уява, що забезпечує:

- а) вибір використовуваних джерел, їх перевірку і критику;
- б) інтерполяцію в джерелах розрізнених інтегруючих висловлювань;
- в) створення «картини минулого», виправданої наявними свідченнями, як історичної конструкції.

Мета статті: проаналізувати розуміння Р. Дж. Коллінгвудом та Х. Уайтом ролі уяви в історичному пізнанні; показати подібності та відмінності в розумінні особливостей історичного нарративу вказаними дослідниками.

Для нас важливо, що проблематизація передумов та підстав спеціально-наукового знання, про яку веде річ в своїй «Ідеї історії» Дж. Коллінгвуд, розкривається ще й у творчості Е. Канта. Для філософів та методологів науки сьогодні все більш очевидно,

що «вчення Канта про існування апріорних принципів людського розуму ... можливо лише на основі деяких вихідних уявлень, передумов, в рамках відповідних категорій, основоположень і принципів» [1, с. 33]. Але ясно й інше: власне гносеологічні параметри та компоненти не вичерпують зміст та структуру передумов пізнання, які «являють собою форми, що історично склалися при входженні у спеціально-наукове знання різних за своєю природою і генезису ціннісних орієнтирів» [1, с. 34]. Кант викладає те, до чого він може «дотягнутися» раціоналістично, таким чином на цій підставі можна припустити, що «коли-небудь вдасться досягнути єдності всієї здатності чистого розуму (як теоретичного, так і практичного) та можна буде все виводити з одного принципу, а це неминуча потреба людського розуму, який знаходить повне задоволення тільки в повністю систематичній єдності свого пізнання» [2, с. 418]. Словам Канта судилася тривала історія. Досліди по її застосуванню та розвитку, зусилля з пошуку альтернатив обіймають весь наступний період філософсько-методологічного розвитку науки. Власна соціальність - вкоріненість у методологічних задумах учених, в свою чергу, соціокультурно-грунтовних, - усвідомлена обставина, по нинішній час провокує прагнення втілити «розумну мрію» в «земних», розумних межах. Масштабну спробу такого роду «збору» і зробив Р.Дж. Коллінгвуд - в поясненні цілісності історичної свідомості - «мислячої голови», що рефлексивно та вільно представляє ціле.

Коллінгвуд, власне, автор «метафізики передумов», причому у Коллінгвуда поняття «метафізика» трактується досить широко. Так, визначаючи завдання метафізики, він пише: «метафізика ... завжди є спробою з'ясувати, по-перше, що люди даної епохи думають про загальну природу світу, причому ці уявлення виявляються передумовами всіх їх «фізик», тобто конкретних досліджень деталей; по-друге, якими були уявлення інших народів в інші часи й як одна сукупність передумов перетворювалася в іншу» [4, с. 360].

Спочатку спроба розробити метафізику в історіографії поширюється і на сферу природничо-наукового, що також має свою історію. Так, С. Тулмін, посилаючись саме на Коллінгвуда, стверджував: «У будь-якій природній науці найбільш загальні передумови визначають базисні поняття і схеми міркувань, використовувані в кожній інтерпретації даного приватного аспекту природи і, отже, вони визначають фундаментальні питання, завдяки рішенню яких просуваються вперед дослідження в цій галузі. Ці припущення є фундаментальними та загальними гіпотезами або передумовами, від них залежить значення спеціальних понять фізики ХІХ століття ... Як історик науки, я затверджую, що таке розуміння має глибокий сенс» [7, с. 172-173].

Як зазначає Л.А. Мікешина, Коллінгвуд дуже близько підійшов до вирішення непростой проблеми фіксації раціональними, логічними засобами знань як системи універсальних філософсько-світоглядних передумов - в той час, коли ще не йшлося про «реабілітацію» в структуралістських суперечках «метафізичного» компонента пізнання [5, с. 186]. Стара дилема: ставлення «метафізики» та науки, широко прийнятих, - вирішувалася Коллінгвудом, безсумнівно, історично. Нам же видається важливим в зв'язку з цим відзначити наступне.

Характеризуючи соціокультурну, особистісно-емпіричну відносність критерію історичної істини, Коллінгвуд пише: «Для теорії історичного знання в рамках звичайної свідомості, історична істина - це думки історика, що узгоджуються з твердженнями його джерел» [4, с. 228]. Це положення і стало одним з відправних в коллінгвудовському вченні: всі моменти тут виділяють принципи для змістовного з'ясування критерію істини історичного джерела.

Але справжнім об'єктом, що підлягає відкриттю, на думку Коллінгвуда, для історика є «не просто подія, але думка, яка нею виражається» [4, с. 204]. Історик, за

допомогою «логіки питання та відповіді» повинен примусити її до прояву в подію - витягти - на всеозброєнні «мережі апіорної уяви». Коллінгвуд описує ніби зустріч двох передумов можливих світоглядів, єдиних в їх розумовому апіорізмі; але кожен з них постулюється при цьому як якийсь граничний або абсолютний «особливий вимір історичної думки» [3, с. 236].

Відомо, що Коллінгвуд, на противагу препозиційному трактуванню теорії, розробляє логіку запитань і відповідей, яка включає в собі аналіз передумов виникнення питань, стратегій їх вирішення тощо.

Історія стала розглядатися ним як «проникнення в душевний світ людей, погляд на ситуацію, в якій вони перебували, їх очима і рішення для себе питання, чи правильний був спосіб, за допомогою якого вони хотіли впоратися з цією ситуацією» [4, с. 355].

До 1920 р. у нього склалися нові принципи філософії історії, що досліджували не події, а процеси. Предмет знання - творіння духу. Свідомість має звільнитися від влади уяви, що перетворює абстракції у зовнішній предмет. Абсолютні знання трактуються їм як єдність теоретичного пізнання і практичної діяльності, представлені в філософії.

Відстоюючи позиції історизму, близькі до Б. Кроче, Коллінгвуд підкреслює, що знання, в тому числі і філософське, безперервно змінюється - і тим самим абсолютно істинне знання недосяжно. Разом з тим без затвердження можливості філософії як абсолютної самосвідомості сам історичний процес позбавляється сенсу. Ця дилема між абсолютним історизмом і абсолютним ідеалізмом, релятивізмом і догматизмом обговорюється ним в «Нарисі філософського методу» (An Essay on Philosophical Method. Oxf., 1933).

Новий філософський погляд виникає як підсумок попередньої роботи, але не як абсолютне завершення серії попередніх питань і відповідей. Філософська система виявляється проміжним звітом про прогрес мислення до того моменту, коли формується новий філософський погляд на історичні процеси. Методологічні проблеми історії пізніше знайдуть більш повне і чітке вираження в розділі «Епілегомени» в книзі «Ідея історії» (The Idea of History. Oxf., 1946, рос. пер. М., 1980).

У роботі «Ідея історії» Коллінгвуд обґрунтовує свою філософську позицію тим, що на відміну від природознавства, що описує в формі законів природи зовнішню сторону подій, історик завжди має справу з людською дією, для адекватного розуміння якої необхідно зрозуміти думку історичного діяча, який скоїв дану дію. «Історичний процес сам по собі є процес думки, і він існує лише в тій мірі, в якій свідомість бере участь в ньому, а він усвідомлює себе його частиною» [4, с. 216].

Зміст 1-4-й частин роботи присвячено історіографії філософського осмислення історії. Причому, крім класичних праць істориків і філософів минулого, автор докладно розбирає в 4-й частині погляди на філософію історії сучасних йому мислителів Англії, Німеччини, Франції та Італії.

У 5-й частині - «Епілегомени» - він пропонує власне епістемологічне дослідження проблем історичної науки (ролі уяви та доказів, предмета історії, історії та свободи, застосовності поняття прогресу до історії) [4, с. 231-236].

Отже, за Коллінгвудом, людина – це єдина істота, здатна стати суб'єктом історичного процесу. Історія - процес, що включає те минуле, яке відображено в історичній науці, тобто продовжує жити в сьогоденні. Людина, вивчаючи історію, відтворює в своїх думках минуле, чийм спадкоємцем вона є.

Р. Дж. Коллінгвуд підкреслював, що існує різниця між творами історика і творами романіста як продуктами уяви: завдання романіста - побудувати зв'язкову картину, що має сенс, завдання історика - побудувати осмислену картину, яка претендує на істинність.

Порівнюючи типи теоретичних знань, одні з яких відображають індивідуальні, конкретні об'єкти, а інші - вічні, що досягаються виключно силою розуму, Коллінгвуд інтерпретує історичну науку як дискурсивне пізнання того, що є минулим і конкретним.

Необхідним засобом для побудови історичного нарративу є специфічні форми уяви:

1) конструктивна, при якій історик інтерполює в джерела висловлювання, які в них прямо не містяться, перевіряє та критикує джерела;

2) апріорна, що забезпечує вибір використовуваних джерел. «Картина минулого, створювана істориком, у всіх своїх деталях стає уявною картиною, а її необхідність в кожній її точці є необхідність апріорного» [4, с. 233-234].

Картина історика локалізована в часі і просторі, несуперечлива і виправдана наявними свідченнями.

В якості методу сучасної історичної науки Коллінгвуд звертається до доказу, заснованого на методі питань і відповідей. Історик починає своє дослідження з постановки проблеми, для вирішення якої він ставить питання. Осмисленість питання залежить від матеріалу, на підставі якого можна отримати осмислену відповідь. Відповіді є підставами для обов'язкового (дедуктивного) виведення, необхідного для однозначного вирішення поставленої проблеми.

Перше питання, що задається перед початком будь-якої історичної роботи: «Яка мета цієї роботи?» Відповідь на нього передбачає раціоналізацію вибору предмета, методів роботи і наукову систематизацію отриманих результатів.

Друге і третє питання тісно пов'язані з центральним принципом філософії історії Коллінгвуда: історія у власному розумінні слова є історією думки. В історії немає простих подій, будь-яка подія насправді є дією і висловлює певну думку (намір, мету) суб'єкта, який її здійснює; справа історика - пізнати цю думку. Тому, отримавши будь-які історичні дані, історик повинен запитати: «Для чого відкритий ним об'єкт був призначений?» - і конкретизувати отримані знання відповіддю на питання: «Чи добре він виконав своє завдання?» [4, с. 231-236].

Нарешті, будь-яку історичну проблему неможливо вивчити без дослідження історії другого порядку, або історії історичної думки, що здійснюється в «історичній критиці». Історична критика знаходить своє остаточне втілення в історичній історії, що розуміється їм по аналогії з історією філософії. Принципи філософії історії, розвинені Коллінгвудом, його поворот до метафізики і до історії духу справили великий вплив на історіографію в Великобританії, на утвердження принципів раціоналізму в історичній науці.

Залежність від єдиного акту пізнання може служити поясненням визначення уяви як сліпої функції душі, крім того вона дозволяє охарактеризувати несамостійність цієї функції. Але згідно з визначенням синтезу, єдність акту пізнання можна розуміти і як наслідок дії самого синтезу, адже єдність акту пізнання є необхідною умовою самого синтезу. Здатність уяви тому виступає двояким чином, з одного боку це самостійна здатність приєднання різних уявлень один до одного, а з іншого - це «розуміння» різноманіття уявлень в рамках єдності акту пізнання.

Джерелом вищевідзначеної тенденції стало вчення про уяву Е. Канта. Воно сформульовано в його типології споглядань. Кант розмежував продуктивну і репродуктивну уяву. Репродуктивна уява виявляє свою здатність тільки будучи попередженням емпіричного досвіду або споглядання. Воно служить підставою для емпіричного пізнання. Продуктивна уява не має такої опосередкованості, тобто є чистою. Сама ж уява, це здатність до споглядання навіть при відсутності самого предмету споглядання. Якщо ж додати, що у Канта є і особлива частина вчення про конструктивно-практичні установки «ніби», при цьому «ніби уявне», умовно

констатоване приймається нами як існуюче, то принципові гносеологічні установки для обґрунтування пізнавально-активного ставлення, в якому «створюється» квазіреальність, що виявилася в реальності. Саме це положення лягло в основу сучасних теорій творчості і пізнання, поступово з області гуманітарних знань переміщуючись у сферу природничих наук.

Уява володіє конструктивною функцією, в якій продукується цілісність, просторово-часова структура якої задається способом організації її об'єктів і їх специфічних характеристик. Тому існують уявні конструкти або «пакети» в тому сенсі, що володіють принципом внутрішньої організації, що відкриваються в об'єктах іншої природи. Тому виправдано твердження про наявність особливої «імагінативної логіки», або «логіки імагінативних об'єктів». Саме такими об'єктами є історичні структури, які іменуються епохами, культурами і подіями. Саме в своєрідності уяви філософа, в специфіці його імагінативної логіки слід шукати пояснення відмінностей типів історичних описів, що формально відносяться до одного періоду, до однієї сукупності фактів тощо. Тільки в межах імагінативної конструкції мають доказову силу історичні аргументи і факти, що обґрунтовують послідовність.

Відокремивши апіорні принципи розуму від емпіричних, а розум від чуттєвості, Кант приходять до висновку і про апіорні принципи чуттєвості в формі простору і часу, які самі по собі відчуттями не є. Уява в структурі апіорних принципів пізнання відноситься до чуттєвих споглядань і саме тому є чуттєвою. Але яким чином чуттєва здатність може визначатися як «синтез взагалі»? Дія синтезу по відношенню до чуттєвості є дія по відношенню до з'єднання тільки чуттєвих уявлень (один з одним). Сам синтез не може бути тільки чуттєвим, адже єдність досвіду пізнання спирається на апіорну здатність розуму в самій своїй єдності, і тут необхідно мати на увазі синтез понять. «Будь-який зв'язок - усвідомлюємо ми його чи ні, чи буде він зв'язком різноманітності в спогляданні або в різних поняттях, і чи буде споглядання чуттєвим або нечуттєвим - є дія розуму, яку ми позначаємо загальною назвою синтезу» [2, с. 99].

Таким чином, з одного боку синтез є чуттєвою уявою, а з іншого - дія розуму як по відношенню до чуттєвості, так і до понять. Причому один і той же синтез по відношенню до чуттєвості, не може бути одночасно і дією здатності уяви і дією розуму, адже уява не може бути чуттєво-розумовою функцією, так як чуттєвість і розум відокремлені один від одного.

Отже, синтез уяви є відмінним від синтезу розуму, точно так само як розум відмінний від уяви. Але як синтез може відрізнитися від синтезу, адже не може бути, щоб він відрізнявся сам від себе? Утворюється порушення тотожності поняття синтезу, або мова йде про різні аспекти дії цього поняття і таким чином зберігається його тотожність.

В уяві також можливі координація й об'єднання інформації, одержуваної від різних рівнів пізнання для здобуття нового знання в науці. Завдяки цим особливостям дана когнітивна здатність може істотно вплинути на творчу діяльність вчених, виконуючи цілий ряд важливих функцій, таких як: мотиваційна, конструююча, методологічна, генералізуюча, евристична, компенсаторна. Виконання цих функцій дозволяє уяві виступати однією з визначальних здібностей, які можуть підштовхнути вчених до відкриття в науці творчого акту.

Таким чином, уява - це:

Здатність представляти те, що було в дійсності або не існувало взагалі;

здатність до споглядання навіть при відсутності самого предмета споглядання, що володіє конструктивною функцією, в якій продукується цілісність.

Р.Дж. Коллінгвуд підкреслював, що існує різниця між творами історика і творами романіста як продуктами уяви: завдання романіста - побудувати зв'язну картину, що

володіє сенсом, завдання історика - побудувати осмислену картину, яка претендує на істинність [4, с. 231-236].

Уяву можна розглядати в двох значеннях: уяву вчених і повсякденну уяву колективних спільнот. Уява вчених – здатність свідомості історичної реальності на основі предпосилочних історичних знань і знань, отриманих на основі інформації, виведеної з історичних джерел.

В цьому плані уява тісно пов'язана з їх ментальними картинами минулого. Розрізняють репродуктивну уяву, спрямовану на відтворення цілісної історичної реальності такою, якою вона була насправді, і продуктивну, спрямовану на виробництво цілісної історичної реальності у вигляді її синкретичного образу як когерентної «картини історії», в якій презентується як трансцендентальна реальність, так і уявлення про неї.

Уява як атрибут пізнавальної діяльності відіграє велику роль на всіх етапах історичного дослідження. На джерельній стадії дослідження уява формує «питання», що дозволяють отримувати емпіричну інформацію з джерел і на її основі відкривати історичні факти [5, с. 90-93].

На стадії створення історичного нарративу уява задає модель систематизації історичних фактів та історичного оповідання, долаючи при цьому і недолік історичної інформації, і «розриви» в історичних знаннях.

У класичній моделі дослідження уява як структура пізнання дозволяє заповнювати джерельні лакуни, «добудовувати» об'єктивну картину реальності уявними структурами, реконструювати об'єктивну надіндивідуальну реальність у вигляді її образу, що включає концептуально-понятійні схеми.

В некласичній моделі дослідження уява є структурою інтерпретації, що дозволяє створювати образи індивідуальної історичної реальності у вигляді цілісної системи значень та смислів. Крім того, в рамках цієї моделі предметом інтерпретацій стає повсякденна уява. У неокласичній моделі дослідження уява - структура пізнання, пов'язана з когнітивним конструюванням реальності у вигляді історичного образу як цілісної «картини світу», в якій нерозривно злиті уявлення про історичну реальність з самою історичною дійсністю.

Уява як повсякденна уява колективних спільнот пов'язана з історичною пам'яттю, в рамках якої історична реальність віртуалізується, оскільки співпереживати через символи, які завжди наділяють практику повсякденності деякими значеннями, що відхиляються від її строго семантичного визначення.

Основою повсякденної уяви є «імажінер» як несвідомий конструктор реальності. Продуктом «імажінера» виступає уявна реальність як соціокультурний «тракт», або образ реальності, відчужений в процесі комунікативних практик від колективних суб'єктів і автономний по відношенню до зовнішнього соціального світу як світу індивідуальних і соціальних відносин, який сприймається через призму самого «тракта».

Велику роль в концептуалізації історичної уяви зіграв Хейден Уайт, який вважав, «що то, що історики роблять, є, перш за все, уявні образи, які функціонують більше, ніж спогад минулих подій в чийсь уяві». Основна ідея його концепції полягає в тому, що в роботі історика аналізу і процедурам пояснення і розповіді передують образи і припущення, що стосуються змісту і сенсу досліджуваних і описуваних історичних подій в формі історичного оповідання, що отримуються за допомогою свого роду поетичного прозріння і глибинної структури історичної уяви [5].

Поняття «історична уява» в концепції Х. Уайта ширше поняття літературного вимислу, або фікціонального, воно розташовується в одному ряду з поняттям «мімесіс», означає не відсилання до реальності, а дискурсивний акт, результатом якого

стає ефект правдоподібності. При цьому Х. Уайт вважав, що уява «в роботі історика вступає в дію на останній стадії його праці, коли стає необхідним позначити логіку міркувань або скласти нарратив, в яких і репрезентувати свої дослідження» [5].

Одна з основних і оригінальних ідей концепції Х. Уайта - це припущення про те, що історичний твір містить в собі деякий «глибинний структурний розподіл», який, за своєю природою, є поетичним в найзагальнішому сенсі цього слова, а точніше - лінгвістичним. На відміну від поширеного розуміння «метаісторичного», що має суто концептуальну природу і складається з суто теоретичних або ж саме «метатеоретичних» понять, які служать автору в розробці пояснювального компонента його оповідання. Уайт вважає, що такі поняття утворюють тільки «поверхневий» рівень пояснення. А виділений їм «глибинний» (доконцептуальний, подібний) рівень визначає те, які саме метаісторичні, - вже в традиційному розумінні, - поняття використовує історик і те, як саме він їх використовує [5].

Концептуальний рівень індивідуального стилю, властивого для того чи іншого фахівця або філософа, складається, відповідно до Уайту, з трьох компонентів: формальної аргументації, вибудовування сюжету оповідання і виявлення ідеологічного підґрунтя описуваних ним подій. Уайт постулює особливий «глибинний» рівень свідомості, на якому мислитель попередньо вибирає форми названих трьох концептуальних компонентів і встановлює пріоритети між ними, щодо їх ролей в цілісному оповіданні і поясненні [5].

Взагалі, процедура попереднього уявного уявлення, тобто уяви описуваних істориком подій відповідно до зазначеного вибором форм і пріоритетів може мати досить багато типів. Уайт характеризує їх за допомогою тих поетико-лінгвістичних прийомів, за допомогою яких вони здійснюються. Дотримуючись дуже давньої традиції, - представленою, перш за все, Аристотелем, а в більш пізній час, Дж. Віко, але також і багатьма сучасними лінгвістами, теоретиками літератури і філософами, які працюють в області філософії мови, - він називає основні типи, за подібністю їх з методами поетичної мови, «квазітропами»: «метафорою», «метонімією», «синеждохою» і «іронією».

Хейден Уайт вважав, «що те, що історики роблять, є, перш за все, уявні образи, які функціонують більше, ніж спогад минулих подій в чисельній окремій уяві» [5, с. 2].

На стадії створення історичного нарративу історична уява задає модель систематизації історичних фактів та історичного оповідання, долаючи при цьому і недолік історичної інформації, і «розриви» в історичних знаннях [5, с. 2].

«Глибинний» механізм уяви, втілений в «квазітропах», обумовлює, згідно Уайту, певного роду «виборчу спорідненість» між компонентами історіографічного стилю. Наприклад, в загальному випадку, не є сумісними один з одним вибудовування сюжету розповіді за зразком комедії і аргументація механічного виду або радикаліський тип ідеологічного підґрунтя і сатиричний спосіб вибудовування сюжету тощо.

Разом з тим, відхилення від умов «виборчої спорідненості» може, - в руках справжнього майстра, - виявитися плідним в плані створення «діалектичної напруги» в оповіданні [5, с. 90-93].

З метою більш глибокого пояснення природи взаємодії «глибинної структури» уяви, втіленої в «квазітропах», з концептуальними діями історика, можна і доцільно, на наш погляд, доповнити концепцію Уайта результатами інших дослідників.

**Висновки.**

Таким чином, можна зробити висновок, що картина світу не тільки предмет методологічної рефлексії або саморефлексії історика; вона, крім того, ще й фундаментальна передумова, трансцендентальна самому історичному джерелу, яке не тільки вторинне події, а й саме, в його очевидній приналежності минулого, виявляється

подією, яка предметно зацікавила дослідника. Звідси увага до генезису картини світу джерела, що розрізняють як окрема, узгоджена з передумовами інших джерел, має бути не меншим, ніж до процесу народження історичного знання «тут і тепер», - останнє, до речі сказати, не менше подія і не менш джерело для майбутнього, ніж документи минулих епох для сьогодення. Абстракція картини світу в свідомості історика принципово не самотня; крім теоретичного застосування для роздумів про істинні межі власної діяльності - вона має для нього практичний сенс: в її наочності осмислюється минуле, дане в джерелах.

Таким чином, вчений не просто реалізує якусь «картину світу», він стверджує та відстоює її світоглядно, тобто зайнявши певну онтологічну позицію, залучаючи історію в своє життя та узгоджуючись з нею. Впевненість Р. Дж. Коллінгвуда в своїй правоті, як і його пристрасне бажання затвердити, відстояти своє бачення світу, зіграло колосальну роль в історичному розвитку знання, що звертає на себе увагу як гносеологічні феномени епістемологічної впевненості, істотні як саме для передумов світогляду.

Відзначимо в зв'язку з цим, що нам імпонує точка зору Л.А. Микешіної, яка розглядає передумови світоглядних знань як квінтесенцію історичного досвіду в широкому сенсі: соціально-історичної практики, людської діяльності в цілому, - ці знання досить незалежні у своїй конструктивності та здатні виконувати самостійну евристичну функцію.

Для історика це означає суттєву зміну в загальній дослідницькій установці: щоб зрозуміти гуманітарно-світоглядні сенси, якими насичені джерела, потрібно навчитися включати себе як «джерело» в «літопис» історії, стаючи «своїм» в ній; треба вміти «розговорити» документи, максимально мобілізуючи світогляд, у власних передумовах, не обмежуючи себе єдиною метою «запитати» свідків колишнього, але намагаючись розпитувати їх з людської зацікавленістю, будучи завжди готовим до змін в напрямку бесіди або до її припинення.

Пам'ятаючи про гуманітарну причетність дослідника свого предмета через його вираженість в словах, перш за все не можна забувати і про те, що істотною передумовою методологічних абстракцій є герменевтичний досвід вченого історика, що і показують нам в своїх роздумах Р. Дж. Коллінгвуд та Х. Уайт.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кант И. Введение. Критика чистого разума / пер. с нем. Н. Лосского. М.: Мысль, 1994. - 591с.
2. Кант И. Критика чистого разума / пер. с нем. Н. Лосского. М.: Мысль, 1994. - 591с.
3. Коллингвуд Р. Дж. Принципы искусства. — Языки русской культуры, 1999. — (Язык. Семиотика. Культура). — ISBN 5-88766-017-1.
4. Коллингвуд Р. Дж. Идея истории. Автобиография. М.: Наука, 1980. -488с.
5. Микешина Л. А. Эпистемология ценностей. М., 2007. - 439с.
6. Уайт Х. Метаистория: Историческое воображение в Европе XIX века. Екатеринбург: Изд-во Уральского ун-та, 2002. - 527с.
7. Тулмин С. Концептуальные революции в науке // Структура и развитие науки. Из Бостонских исследований по философии науки. М., 1978. С. 170-189.
8. Шмаков В. С. Структура исторического знания и картина мира. Новосибирск, 1990.- 187с..

## РОЛЬ ВООБРАЖЕНИЯ В КОНСТРУИРОВАНИИ ИСТОРИЧЕСКОГО НАРРАТИВА В ФИЛОСОФИИ ИСТОРИИ Г. ДЖ. КОЛЛИНГВУДА И Х. УАЙТА

**Аннотация.** В статье рассматриваются взгляды Дж. Коллингвуда и Х. Уайта на роль воображения в создании исторического нарратива. Обосновывается, что обще философским и методологическим основанием этих взглядов является учение о воображении Е. Канта. Подчеркивается, что Коллингвуд сосредоточил внимание на логико-эпистемологических аспектах исторической воображения, а Уайт - на тропологических.

**Ключевые слова:** воображение, история, источник, нарратив, Р. Дж. Коллингвуд, Х. Уайт.

## THE ROLE OF IMAGINATION IN THE CONSTRUCTION OF HISTORICAL NARRATIVE IN THE PHILOSOPHY OF HISTORY OF G. J. COLLINGWOOD AND H. WHITE

**Abstract.** The article examines the views of R. J. Collingwood and H. White on the role of imagination in the creation of historical narratives, shows the similarities and differences in understanding the features of the historical narrative by these researchers.

Historical imagination is the ability to represent what was or did not exist at all. On the other hand, it is the ability to contemplate, even in the absence of the object of contemplation, which has a constructive function in which integrity is produced. It is substantiated that the generally philosophical and methodological basis of these views is the doctrine of E. Kant's imagination. It is emphasized that Collingwood focused on the logical-epistemological aspects of historical imagination, and White on the tropological ones.

It is stated that the central tenet of Collingwood's philosophy of history is that history in its own sense of the word is the history of thought. It is shown that, methodologically, Collingwood talked about ways to optimize the intersubject voltage that arises from a critical analysis of a source by an author exploring the "forgotten obviousness" of the past. The basic concept of R.J. Collingwood's development is a reaction to the intuitive approach of "realists" concerning the importance of raising questions in cognition. As a method of modern historical science, Collingwood turns to the question-and-answer method. The historian begins his research by posing a problem for resolving which he poses a question. The meaningfulness of the question depends on the material on the basis of which a meaningful answer can be obtained. The answers are the grounds for the obligatory (deductive) conclusion necessary to unambiguously resolve the problem.

It is shown that Hayden White played a major role in the conceptualization of historical imagination, he believed that, first of all, the things that historians do is imaginary images that function more than the memories of past events in one's imagination. The basic idea of its concept is that in the work of the historian of analysis and procedures of explanation and narration preceded by images and assumptions concerning the content and meaning of the studied and described historical events in the form of historical narrative, obtained through a kind of poetic insight and deep structure of the historical imagine.

**Keywords:** imagination, historical, source, narrative, Collygwood, White.